

*Н.В. Гавриш,
доктор педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
лабораторії дошкільної освіти і
виховання Інституту проблем
виховання НАПН України
О. І. Пометун, член-кореспондент
НАПН України, доктор
педагогічних наук*

Бути чи не бути – ось у чому питання. Чому ми це робимо?

Сьогодні населення Землі складає більше 7 мільярдів. Якби кожна людина у світі підтримувала той же спосіб життя і рівень споживання як мешканці України, нам були б потрібні ще дві такі планети. Якщо ми продовжимо експлуатувати Землю тими ж темпами як зараз, наше майбутнє виявиться під загрозою. Та все ж, багато хто з нас вірить, що у нас є вибір і ми можемо змінити ситуацію.

Один із способів довести цю думку до людей – допомогти нашим дітям зрозуміти, що є межа такої бездумної експлуатації ресурсів, і що якщо почати діяти зараз, у нас ще є надія. І діяти необхідно не лише заради нашого спільного майбутнього, але і заради нашого фізичного здоров'я. Соціологи довели – якщо діти отримують знання і поради з проблем і можливостей їхнього розв'язання, вони, найімовірніше, дивитимуться в майбутнє з більшим оптимізмом, ніж діти, що мають про них непевне уявлення. Таким чином, освіта для сталого розвитку тісно пов'язана з життям молодих людей та їхнім майбутнім, а отже, повинна стати одним з пріоритетів країни і має бути визнана серйозним педагогічним завданням сучасності.

Освіта для сталого розвитку для дітей дошкільного віку вперше стартувала в Україні рік тому. Особливості її організації в дошкільному закладі зумовлені специфікою розвитку психічних процесів у дітей цього віку, їхнім світоглядом. І сьогодні, коли технології навчання дітей старшого дошкільного віку пройшли успішну апробацію в декількох областях України, ми вважаємо за необхідне максимально розширити межі впровадження ідей сталого розвитку у вітчизняну дошкільну освіту. Сподіваємося, що, об'єднавши зусилля, ми разом неодмінно досягнемо бажаного результату.

Які ідеї ми намагаємося донести до людей

Нагальною потребою ХХІ століття стає формування такого *способу життя*, який був би основою *довготривалого ощадливого гармонійного розвитку* людства. Науково-технічний прогрес, нові технології самі по собі не здатні подолати загрози, що постали перед людством. Потрібна нова філософія, нова політика, нові моральні імперативи – зобов'язання кожної людини і людства в цілому. Загалом ідеться про систему цінностей, складову культурного світобачення кожної людини і суспільства, яка не залежала б від економічних сплесків чи занепадів, зміни політичної влади, у якій би захист і збереження природи, турбота про людину, її життя і дотримання її прав уважались такими ж важливими, як і саме життя.

Поняття «сталий розвиток» трактується просто і конкретно: *це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби*. Поняття сталого розвитку виражає досить просту ідею: необхідно досягнути гармонії між людьми – з одного боку і суспільством та природою – з іншого. Тобто в майбутньому має сформуватися соціоприродна система, здатна розв'язувати сукупність протиріч, що проявляються в наш час, а саме: між природою і суспільством, між екологією і економікою, між розвинутими країнами і тими, що розвиваються, між теперішніми і майбутніми поколіннями, між багатими і бідними, між уже сформованими потребами людей і розумними потребами тощо. Таким чином, поняття *сталий розвиток* можна розуміти як стратегію виживання і безперервного прогресу цивілізації та окремих країн в умовах збереження навколишнього середовища (насамперед біосфери).

Освіта ПРО чи ДЛЯ сталого розвитку

Для забезпечення сталого розвитку – чи не найважливішого завдання, що будь-коли стояло перед людством, – особливі надії покладаються на освіту. Це питання постійно обговорюється на рівні глав держав і урядів, у рамках міжнародних і міжурядових, неурядових і просвітницьких організацій протягом останнього десятиріччя.

У березні 2005 року Україна стала однією з 55-ти країн, які підписали документ ООН «Стратегія освіти для сталого розвитку». Ідучи в ногу зі світовим співтовариством, наша країна задекларувала свою орієнтацію на стратегію сталого розвитку. Від початку цей напрям в освіті розвивається як такий, основним завданням якого є формування моделей поведінки, звичок, стилю життя, що відповідають потребам сталого розвитку людства. Це освіта не ПРО сталий розвиток, а ДЛЯ сталого розвитку. Тож діти мають не тільки ЗНАТИ, а й мати звичку відповідно ДІЯТИ. Очевидно, що розвиток *освіти для сталого розвитку* потребує нових педагогічних моделей, нової педагогічної культури та мислення, нового педагогічного змісту.

У чому специфіка навчання за цим підходом

Освітня стратегія в інтересах сталого розвитку реалізується на засадах одного з напрямів гуманістичної педагогіки – педагогіки «емпауерменту» (з англ. *empowerment* – надання людині мотивації й натхнення до дії). Емпауермент – педагогіка мотивації і натхнення до дії. Важливими складовими елементами методики опрацювання освіти для сталого розвитку в дошкільному закладі є самопізнання, самонавчання дітей через діяльність, націлення їх на прийняття самостійних рішень у повсякденному житті, виконання дій у напрямі сталого розвитку.

Традиційна педагогіка виходить з припущення, що надання тому, хто навчається, певної порції інформації викликає зміну його ставлення (а отже, і цінностей) до того чи іншого явища. Наслідком (очікуваним результатом) останнього вважається поступова зміна діяльності чи моделей поведінки дитини. Проте, згідно зі спостереженнями, відтворення в освітньому процесі такого ланцюжка не забезпечує на практиці ані формування цінностей, ані реальних змін поведінки. Наприклад, дошкільнята добре знають, що сваритися, ображати іншого не можна, однак далеко не кожна дитина дотримується цього правила у щоденному спілкуванні з однолітками.

На практиці дієвим виявляється кардинально інший підхід. Спочатку в людини має виникнути занепокоєння щодо якоїсь проблеми. Вона сама має прагнути отримати інформацію про шляхи її розв'язання, шукати та знаходити її разом чи спрямована дорослим, потім має прийняти рішення і діяти відповідно до нього. Отже, пізнавальна діяльність завжди починається з виникнення мотиву у вигляді інтересу, хвилювання, усвідомлення потреби тощо. Такий мотив може виникати як у процесі діяльності, так і під час осмислення її результатів. Проте зазвичай дитина активізується лише тоді, коли бачить результат або вірить у нього. Тому, коли вона розуміє, що може ефективно діяти, вона відчуває занепокоєння (мотив), шукає інформацію і готова свідомо сприйняти її, а потім й усвідомлено втілює задумане.

Побудований на зазначених вище засадах освітній процес покликаний допомогти дітям не тільки уявляти своє бажане майбутнє, а й активно його наближати. Бажання й надалі піклуватися про власне довкілля та оточення виникає на основі інформації про значення власних дій та оцінку результатів. У пропонованому курсі робиться акцент на рішеннях дітей щодо власної поведінки та стилю життя, а не на проблемах, які існують поза ними.

У процесі такого навчання роль педагога змінюється. Він виступає організатором дій дітей, надихає їх, підбадьорює і скеровує їхні зусилля, спонукає до вибору способу діяльності, самостійного виконання обраних дій, обговорення їх. Педагог лише створює умови для безпечного і ефективного

процесу навчання, запрошує взяти в ньому участь. Він повинен **вміти слухати дитину, чути її** і не оцінювати її особисті зміни.

Важливим чинником є і демонстрація самим педагогом моделей поведінки, орієнтованої на сталий розвиток, а також розвиток у дітей навичок критичного мислення. Використання проблемних питань спонукає їх до пошуку відповіді спільно з дорослими й однолітками за допомогою доступних їм засобів.

Реалізація в роботі дошкільного закладу ідей освіти для сталого розвитку передбачає засвоєння дітьми, а через дітей їхніми батьками та самими педагогами надзвичайно важливих навичок екологічно, економічно й соціально доцільної поведінки, без якої неможливе створення та існування суспільства стійкого благополуччя, суспільства, яке засобами комфортного існування сьогодні з любов'ю створює таке ж комфортне майбутнє для наступних поколінь.

У який спосіб ідеї сталого розвитку можуть бути реалізовані в дошкільному закладі

Рік тому було розроблено й апробовано інтегрований курс «Освіта для сталого розвитку для дошкільнят». Курс забезпечено програмою та методичним супроводом у вигляді посібника і набору дидактичної наочності.

У загальному річному плані дошкільного закладу тематичний курс з освіти для сталого розвитку може бути оформлений у вигляді пролонгованого проекту або однієї зі спеціальних програм, що реалізуються дошкільним закладом протягом року. У такому випадку й завдання освіти для сталого розвитку може бути визначено як один з напрямів роботи дошкільного закладу на рік. Зазначимо, що окремі елементи роботи ОСР в адаптованому вигляді можуть впроваджуватися в молодшому та середньому дошкільному віці. До речі, над створенням відповідної програми та технології ми зараз працюємо. Мета курсу полягає у сприянні формуванню в дошкільників мотивації до дій і моделей поведінки, орієнтованих на сталий стиль життя. Завданнями курсу є створення умов для:

1. Формування у дітей початкових уявлень про дії та поведінку, що орієнтовані на сталий розвиток, необхідних для свідомого вибору способу власного життя.
2. Усвідомлення старшими дошкільниками необхідності збереження ресурсів землі та особистої причетності до майбутнього суспільства і природи
3. Розвиток у дітей звичок і моделей поведінки, що відповідають сталому розвитку бажання діяти у цьому напрямі.

Структура курсу визначається трьома основними темами (модулями), освоєння яких орієнтовно розраховано на півроку. Вивчення кожної з тем

передбачає опрацювання трьох підтем, що складають її зміст. У кожній темі виділяються спеціально організовані тематичні дні з наступним закріпленням освоєних дій протягом двох тижнів.

У змісті кожної з тем виокремлено *ідеї*, які мають бути донесені до дітей, *мовні формули*, що відбивають їх смисли, та *дії*, які діти опановують і автоматизують. Обов'язковим елементом вивчення кожної з тем є *аудит* (вступний і підсумковий) – невеличке самостійне дослідження дітьми власної побутової поведінки. Результати цього дослідження дозволяють дітям усвідомити зміни, що необхідні і відбуваються. Вони також дають можливість дорослим спостерігати процес змін і підтримувати позитивний зворотний зв'язок щодо особистих досягнень дитини.

Як організовано тематичний день

Організація тематичного дня забезпечує упровадження інтегративного підходу в навчанні та виховання дошкільників, адже протягом дня відбувається інтегрування освітніх ліній, поєднання різних видів дитячої діяльності для найбільш повного і глибокого розкриття теми. Інтегративний підхід обумовлює принципи добору навчальної інформації (інтегруються знання різних наукових галузей), засобів і способів її засвоєння (інтегровані заняття, завдання інтегрованого типу, поєднання різних видів дитячої активності).

Тема дня задає смисли всім видам творчої взаємодії дорослих і дітей, що завершується досягненням певного результату. Бажано кожен крок цієї взаємодії зробити максимально унаочненим, що важливо для мотивації, надихання, створення сприятливої атмосфери, особливого емоційного клімату в групі дітей.

Мета кожного з тематичних днів полягає у формуванні у дітей розуміння необхідності постійного виконання певних дій і розвитку первинних навичок їх виконання. У наступні дні ці дії мають бути автоматизовані до звички вчиняти саме таким шляхом.

Найбільш вдалим для проведення тематичного дня є перший день тижня – понеділок. У наступні дні двох тижнів забезпечується закріплення, автоматизація виконуваних дітьми дій, їх природний перехід у мотивовані звички.

Тематичний день починається з проголошення ідеї дня дітям. Це один з моментів налаштування самого вихователя на роботу протягом дня і наступних двох тижнів, коли буде відбуватися засвоєння лексики тематичного дня і повторення пропонованих дій. Старші дошкільники в змозі усвідомити сутність положень, що визначають смисл ключових ідей тематичних днів, а розумне поєднання різних способів його унаочнення буде посилювати

додаткову мотивацію дітей. Ідея дня може стати його гаслом, яке вихователь розміщуватиме у зоні батьківського куточка у вигляді тексту, щоб налаштувати і батьків на своєрідне проживання дня, привернути їхню увагу до проблеми, яка буде підніматися й опрацьовуватися.

У ранкові часи важливо зосередити увагу дітей на тих моментах, які стануть предметом обговорення та опрацювання протягом дня. Доцільними можуть бути: започатковані вихователем або дітьми *ритуали*, які на наступних етапах регулярно будуть повторюватися і допоможуть їм опанувати певні дії:

1) *постановка* перед дітьми у різний спосіб проблемних питань (колективне обговорення для виокремлення проблеми, створення проблемної ситуації, наприклад, через обговорення наочних матеріалів, рольову гру чи читання спеціального стартового тексту, загадку, завдання для самостійної пізнавальної діяльності, як ось малювання, ліплення, складання розповідей, діалогів тощо, обговорення апробування вдома запропонованих дій тощо);

2) *звернення до досвіду дітей* у межах теми дня.

Кульмінацією першої половини дня є спеціально організоване заняття, інтегроване за змістом, що поєднує декілька освітніх ліній з пріоритетом однієї з них. Заняття передбачає наявність певної структури, що обов'язково починається з мотиваційної частини. Її метою є пробудження допитливості, інтересу дітей до теми розмови, створення ситуації занепокоєння, *мотивування* на пізнання нової інформації, прагнення поширити свої знання в активній індивідуальній чи груповій діяльності, донести його до інших, нарешті, щось зробити для розв'язання усвідомленої проблеми. На початку заняття діти сприймають стартовий текст, героями якого є двоє дітей – Оксанка і Максимко. Основну частину заняття складає *опанування дій* – обговорення моделей поведінки, проголошення намірів і відповідна *практична діяльність дітей* у взаємодії між собою. Результатами мають стати власний досвід дитини у правильному виконанні рекомендованих дій, її особисте переконання у важливості діяти певним чином, засвоєння алгоритму дій, позитивне налаштування на такі дії в майбутньому. *Інформаційний блок*, а точніше монолог педагога, тобто та інформація, яку діти сприймають пасивно (просто слухають і мають прийняти на віру, заучують, відтворюють за допомогою запитань тощо), повинен бути зведеним на занятті до мінімуму.

Особливе значення має *емоційний клімат* заняття, на якому неможливі примус, тиск, моралізація, нудні вказівки тощо. Атмосфера заняття, тон звернення до дітей має надихати їх на включення в ситуацію творчої дії, підігрівати пізнавальну активність та бажання діяти.

Все, з чим діти ознайомилися на занятті, має закріплюватися в різних формах творчої взаємодії на прогулянці та під час активності у другій половині

дня. Завданням педагога є створення спеціальних ситуацій, насамперед ігрових, які б вимагали від дітей застосування набутого досвіду виконання дій.

Зміст тематичних днів формується за принципом кумулятивності, тобто те, чого діти навчилися на попередніх етапах «додається» до нового змісту. Бажано стимулювати дітей до виконання запропонованих їм дій, акцентуючи на них увагу, до тих пір, поки вони не стають автоматичними для переважної більшості дошкільників, тобто протягом 3–5 тижнів. В описі кожної з тем подано конкретні методичні рекомендації, як забезпечити таке виконання.